

บทที่ 7

สรุปเนื้อหาและรูปแบบของแบบเรียนไทย

จากการศึกษาหนังสือแบบเรียนภาษาไทยตั้งแต่สมัยต้นมาจนถึงสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าหนังสือแบบเรียนภาษาไทยได้มีการพัฒนารูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเรียบเรียงตลอดมาทุกสมัย ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทางด้านหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเป็นปัจจัยสำคัญ ในสมัยก่อนมีการจัดโรงเรียนที่เป็นระบบ (ก่อนสมัย ร.5) การพัฒนาแบบเรียนไทยค่อยเป็นค่อยไปอย่างเชื่องช้า เพราะเหตุว่าการศึกษาในสมัยก่อนหน้านั้นอยู่ในลักษณะวัดเป็นผู้จัดตามความสมัครใจของผู้เรียนหรือผู้ใฝ่ใจจะศึกษา รัฐไม่ได้ใส่ใจในการศึกษาของประชาชน การศึกษาของไทยจึงอยู่ในวงแคบ ฉะนั้นแบบเรียนจึงไม่มีความสำคัญมากนัก ส่วนการใช้แบบเรียนหนังสือไทยในสมัยก่อนนั้นก็อยู่ในความเห็นชอบของเจ้าสำนัก (วัด) หรือขึ้นอยู่กับว่ามีหนังสือแบบเรียนเล่มใดก็ใช้เล่มนั้น เพราะเหตุว่าต้นฉบับของหนังสือแบบเรียนนั้นไม่แพร่หลาย เนื่องจากต้องคัดลอกด้วยมือที่ละเล่มซึ่งต้องใช้เวลามาก ครั้นเมื่อได้จัดการศึกษาแบบระบบโรงเรียนนั้น กิจการพิมพ์ของไทยเจริญมากแล้ว ต้นฉบับหนังสือแบบเรียนจึงแพร่หลาย ง่ายและมีโอกาสในการเลือกใช้แบบเรียนได้อย่างไม่ค่อยมีข้อจำกัด ฉะนั้นหลังจากรัฐได้จัดการศึกษาระบบโรงเรียน และแพร่กระจายไปทั่วประเทศในระยะเวลาอันรวดเร็ว หนังสือแบบเรียนได้มีการพัฒนาตามอย่างทันต่อเหตุการณ์ คือมีหลายฉบับ หลายรูปแบบ และหลายเนื้อหาหลายวิธีการเรียบเรียง ซึ่งถือว่ายุคพัฒนาแบบเรียนไทยน่าจะอยู่ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2414 – 2514)

1. ประเภทของแบบเรียนไทย

หนังสือแบบเรียนไทยที่ใช้เป็นหลักในการสอนการอ่านภาษาไทยทุกระดับ ตั้งแต่สมัยเริ่มมีแบบเรียนภาษาไทยจนถึงปัจจุบันนั้น น่าจะแบ่งได้ 3 รูปแบบ คือ

1) **แบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทย** หมายถึงแบบเรียนที่เป็นแบบฝึกหัดอ่านสำหรับผู้เริ่มต้นเรียน อาจจะกล่าวถึงหลักการประสมอักษร คือการเอาสระ พยัญชนะ วรรณยุกต์มาประสมกันเป็นพยางค์ เป็นคำ ซึ่งผู้เรียบเรียงพยายามใช้คำง่าย ๆ คือเขียนง่ายไม่ซับซ้อน เพื่อให้นักเรียนสามารถอ่านได้ในเวลาอันสั้น และสามารถจดจำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ไปใช้อ่านหนังสือที่มีความ

ยากและเขียนซับซ้อนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีกรอบทฤษฎีทางด้านอักษรวิธี เพื่อให้ นักเรียนเข้าใจวิธีการเขียนและการอ่านคำภาษาไทย แบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทยนี้ยังรวมถึง การฝึกหัดการใช้ภาษาอีกด้วย โดยเฉพาะการเขียนผูก – ผิด ซึ่งลักษณะนี้ได้ปรากฏแล้วตั้งแต่ หนังสือจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี ได้มีการรวบรวมคำที่มักจะเขียนผิด ที่เรียกว่า “อักษรศัพท์” แบบเรียนสมัยก่อน ร.5 ยังได้เน้นถึงการแต่งคำประพันธ์อีกด้วย ซึ่งเป็นคตินิยมในสมัยอดีต ว่าผู้ที่มีความชำนาญทางด้านอักษรศาสตร์แล้ว ต้องอ่านได้เขียนได้ คืออ่านบทประพันธ์ได้ และเขียนบทประพันธ์ได้ ฉะนั้นจึงพบว่าแบบเรียนในสมัยอดีตจะไม่ละเลยเนื้อหาที่เป็นการ สอนการแต่งคำประพันธ์

2) **แบบเรียนอ่านเสริมประสบการณ์** เป็นแบบเรียนที่ใช้คู่กับแบบเรียนเริ่มอ่าน ภาษาไทย เพื่อเป็นการนำกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาใช้ และเป็นการฝึกฝนการอ่านให้แม่นยำแตกฉาน อีกด้วย ซึ่งหนังสือประเภทนี้มีมาทุกยุคสมัย แต่ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัวว่าจะใช้เล่มใด เรื่องใด เหมือนสมัยที่มีกระทรวงธรรมการจัดการเรื่องการศึกษาของรัฐ ฉะนั้นเราจึงดูเหมือนว่า ในสมัยอยุธยา หรือกรุงเทพฯ ตอนต้นนั้น ไม่มีหนังสือแบบเรียนอ่านเสริมประสบการณ์ หนังสือ อ่านเสริมประสบการณ์สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น น่าจะได้แก่หนังสือกวีนิพนธ์ที่มีอยู่ในสมัยนั้น เช่น เสือโคคำฉันท์ ลิลิตพระลอ⁽¹⁾ หรือหนังสือประเภทชาดกต่าง ๆ เท่าที่จะหาได้ในสำนัก เรียนนั้น ๆ ครั้นต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมา หนังสือกลอนสวดเรื่องสุบินทุมาร หรือสุบินกลอนสวด เป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ที่นิยมใช้อยู่ทั่วไป เพราะว่าเป็นคำ ประพันธ์ง่าย ๆ ตัวเอกเป็นเด็ก และเป็นเรื่องของบุคคลภายในครอบครัว ที่สำคัญที่สุดก็คือ เป็นเรื่องราวที่อิงอยู่กับพุทธศาสนา สมัยต้นกรุงเทพฯ เมื่อมีผู้เรียบเรียงหนังสือแบบเรียนประถม ก.ก. ในขณะเดียวกันก็มีหนังสือประถม ก.ก. หัดอ่าน อันเป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ คู่กัน นอกจากนี้หนังสือกาพย์เรื่องพระไชยสุริยา ก็เป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ที่สำคัญ อีกเล่มหนึ่งของสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น ซึ่งกาพย์พระไชยสุริยานี้อาจจะใช้เป็นหนังสือแบบเรียน เริ่มอ่านก็ได้ ดังที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้เรียบเรียงมูลบทบรรพกิจที่ใช้ กาพย์พระไชยสุริยาเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือแบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทยด้วย ครั้นเมื่อใช้ แบบเรียนเร็ว ก็มีหนังสือเสริมประสบการณ์ใช้คู่กันเรียกว่า “หนังสือแบบสอนอ่าน” ต่อมา ก็มีหนังสือแบบสอนอ่านใหม่ของผู้พระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นต้น

(1) จะเห็นว่าหนังสือจินตามณีได้เน้นการแต่งคำประพันธ์ (ฉันท์, โคลง) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอ่านหนังสือ วรรณคดีอื่น ๆ ที่มีในสมัยนั้น ๆ ได้ดี

3) **แบบเรียนทางวรรณคดี** หมายถึงหนังสือวรรณคดีที่นำมาใช้ในชั้นเรียนมักจะใช้ระดับชั้นสูงกว่าแบบเรียนภาษาไทยอื่น ๆ เป็นการฝึกอ่านหนังสือเพื่อสุนทรีย์ คือให้ความอืมอวมทางด้านอารมณ์และเข้าถึงความงามแห่งวรรณคดี ที่เรียกว่า “วรรณศิลป์” อีกด้วย การใช้วรรณคดีมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนภาษาไทยนั้น น่าจะเริ่มนับได้ตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ก็ไม่อาจจะกำหนดได้ชัดเจนว่าสำนักเรียนต่าง ๆ นิยมใช้วรรณคดีเล่มใดเป็นส่วนใหญ่ และในการเรียนหนังสือในสมัยอยุธยานั้นคงไม่ได้ศึกษากันอย่างเป็นจริงเป็นจังมากนักสำหรับประชาชนทั่วไป นอกจากบุคคลที่ต้องการจะแตกฉานทางด้านศิลปศาสตร์เท่านั้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องแสวงหาหนังสือกวีนิพนธ์มาศึกษาเองเมื่อตนเองอ่านหนังสือได้แล้ว ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ตอนต้น หนังสือวรรณคดีที่นำมาอ่านกันนั้น คงเป็นลักษณะเดียวกับสมัยอยุธยานั่นเอง หนังสือที่คาดว่าน่าจะเป็นหนังสือวรรณคดีที่ประชาชนทั่วไปอ่านกันคือ หนังสือกลอนบทละครต่าง ๆ ที่นิยมกันทั่วไปในสมัยนั้น และนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ ก็เป็นหนังสือวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่นิยมอ่านกันมากในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น แต่อย่างไรก็ตามเราไม่อาจจะอนุมานได้ว่าผู้ที่เล่าเรียนจากวัด ได้อ่านกันอย่างสม่ำเสมอ จนจะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของแบบเรียนภาษาไทย

การอ่านหนังสือวรรณคดีอันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนภาษาไทย น่าจะเริ่มนับได้จากสมัยที่มีการจัดโรงเรียนอย่างเป็นระบบ คือหลัง พ.ศ. 2414 ซึ่งจากหลักสูตรเล่าเรียนหลวงที่ออก เมื่อ พ.ศ. 2438 กระทรวงธรรมการพยายามหาแบบเรียนวรรณคดีที่เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนมาใช้ในโรงเรียน เช่นในปี พ.ศ. 2451 กระทรวงธรรมการได้จัดพิมพ์แบบเล่าเรียนหลวงมีหนังสือวรรณคดีอยู่ด้วย เช่น บทละครเรื่องสังข์ทองตอนหาเนื้อหาปลา กาพย์เห่เรือ และในปี พ.ศ. 2452 กองแบบเรียนได้รวบรวมจินตกวีนิพนธ์สำเร็จ 2 เรื่องคือ พระมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ และลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งพิมพ์ในปีเดียวกับรามเกียรติ์ ตอนศึกกุมภกรรณ (พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2453) นิราศนรินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2453) อิเหนาศึกะหมังกุหนิง (พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2453) แสดงให้เห็นว่า เมื่อจัดโรงเรียนได้เป็นระบบแล้ว กระทรวงธรรมการได้พยายามสร้างแบบเรียนอ่านจินตกวีนิพนธ์อีกด้วย ตามที่ได้จัดพิมพ์เป็นแบบเล่าเรียนหลวงดังกล่าว แต่การกำหนดให้เรียนในชั้นต่าง ๆ นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมตามวัยของเด็กนักเรียนและชั้นเรียนอยู่เสมอ ๆ การให้นักเรียนอ่านหนังสือจินตกวีนิพนธ์นี้ส่วนใหญ่จะเป็นชั้นระดับสูงคือชั้น ป. 3 ขึ้นไป จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. **วิวัฒนาการเรียบเรียงหนังสือแบบเรียนไทย**

ในการสร้างหนังสือแบบเรียนนั้นผู้เรียบเรียงต่างก็มีจุดมุ่งหมายที่จะตอบสนองความ

ต้องการของผู้เรียนแต่ละยุคสมัย ก็จะเรียบเรียงอย่างไรที่จะให้ผู้เริ่มเรียนหนังสือไทยอ่านหนังสือได้เร็ว และเข้าใจกฎเกณฑ์ทางอักษรวิธีได้แม่นยำ อีกทั้งยังเหมาะสมกับวิธีการสอนของแต่ละสมัยอีกด้วย เช่นในสมัยก่อนจัดตั้งโรงเรียนที่เป็นระบบนั้น การเรียนหนังสือเพียงแต่อ่านออกเขียนได้ก็พอเพียงแล้ว นักเรียนส่วนใหญ่ก็มีเวลาพอที่จะศึกษา ครั้นต่อมาในสมัยตั้งโรงเรียนนั้นสังคมมีความต้องการที่จะให้นักเรียนได้เรียนรู้หลายสาขาวิชาการในระยะเวลาที่จำกัดเท่าเดิม จึงจำเป็นต้องหาวิธีการเรียบเรียงหนังสือแบบเรียนให้เด็กสามารถเข้าใจง่าย เรียนได้เร็ว แต่ไม่ต้องลึกซึ้งในระดับขั้น เพียงอ่านหนังสือได้ก็เพียงพอ และในขณะที่เด็กนักเรียนจะต้องศึกษาวิชาการในสาขาอื่น ๆ นั้นก็มีส่วนในการฝึกฝนการอ่านหนังสืออีก ในขั้นนี้นักเรียนจะได้ศึกษาอักษรวิธีอย่างแตกฉานไปในตัว ฉะนั้นจึงเห็นว่าแบบเรียนสำหรับเด็กเริ่มอ่านที่เรียบเรียงในสมัยมีโรงเรียนแล้ว จะไม่เน้นในการฝึกฝนการออกเสียง การประสมอักษรมากนัก เพราะเห็นว่าเด็กนักเรียนยังไม่ได้จากโรงเรียนไป ยังมีโอกาสฝึกฝนทักษะในการอ่านหนังสืออีกนาน ฉะนั้นเพื่อความเข้าใจการพัฒนาทางด้านการเรียบเรียงหนังสือแบบเรียนจึงอยากจะทำเป็นประเด็น ๆ ต่อไป ดังนี้

1) การเรียบเรียงแบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทย จะเห็นได้ว่าในหนังสือแบบเรียนจินดามณี ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในสมัยอยุธยา นั้น เนื้อหาจะครอบคลุมทั้งวิธีการอ่าน หลักเกณฑ์ทางด้านอักษรวิธี พจนานุกรมคำที่เขียนยาก รวมทั้งกฎเกณฑ์ในการแต่งคำประพันธ์ (ฉันทลักษณ์) ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญ ๆ ของการเรียนรู้ทางด้านภาษาตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง รวมทั้งเป็นการฝึกทักษะในการอ่าน การเขียน (การเขียนชั้นสูง) ถึงแม้ว่าเนื้อหาที่รวบรวมไว้ในหนังสือจินดามณี จะไม่ให้แบบฝึกหัดอย่างละเอียดนัก แต่ก็พอเข้าใจได้ว่า ครูผู้สอน (พระภิกษุ) จะต้องให้แบบฝึกหัดที่นอกเหนือไปจากแบบเรียนนั้นค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตามเราไม่อาจจะกำหนดได้ว่าในสมัยอยุธยานั้น ผู้เรียนหนังสือจะเรียนจบตามหนังสือจินดามณีทุกคน อาจจะมีบางส่วนที่เรียนได้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วก็ออกไปประกอบอาชีพ หรือบวชเป็นพระภิกษุ เพื่อศึกษาหลักธรรมตามก่านิยมในสมัยอดีต จึงสรุปได้ว่าหนังสือจินดามณีเป็นแบบเรียนที่เรียบเรียงให้เนื้อหาสำคัญ ๆ ของการเรียนรู้ภาษาไทยอย่างแตกฉาน แต่วิธีการเรียบเรียงยังไม่เอื้ออำนวยในการเรียนรู้อันรวดเร็ว ต้องมีครูเป็นผู้อธิบาย และให้ฝึกฝนทักษะตามสมควร ส่วนหนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ นั้น การเรียบเรียงเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายหลักเกณฑ์เพิ่มเติมจากจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีอีกทีหนึ่ง ฉะนั้นจึงไม่มีแบบฝึกหัดสำหรับผู้เริ่มอ่านหนังสือผู้ที่ศึกษาจากจินดามณีฉบับนี้ต้องเป็นผู้ที่อ่านหนังสือได้ดีพอสมควร และศึกษาเพื่อจะหาเหตุผลและกฎเกณฑ์ทางด้านอักษรวิธีที่ไม่กระจ่างในจินดามณีฉบับพระโหราธิบดี ฉะนั้นการเรียบเรียง

จึงอยู่ในลักษณะความเรียงอธิบาย

ครั้นสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น (หรืออาจจะเป็นสมัยอยุธยาตอนปลาย) ได้มีผู้เรียบเรียงหนังสือแบบเรียนขึ้นมาอีกเล่มหนึ่งคือ หนังสือประถม ก.กา วิธีการเรียบเรียงแบบเรียนฉบับนี้ จะเห็นได้ว่าได้พัฒนาวิธีการเรียบเรียงใหม่ กล่าวคือพยายามที่จะให้แบบฝึกหัดในการอ่านเพื่อเป็นการฝึกทักษะอย่างมาก แสดงว่าเป็นการแก้ส่วนบกพร่องในหนังสือจินตามณีฉบับอยุธยา ที่ครูจะต้องเพิ่มเติมแบบฝึกหัดให้นักเรียน ถ้าครูไม่ได้ให้แบบฝึกหัดเพิ่มเติมนักเรียนจะเรียนรู้ อย่างลำบาก ฉะนั้นหนังสือประถม ก.กา จึงเน้นแบบฝึกหัดอ่านออกเสียงอย่างมาก และไม่ค่อย จะให้ความสำคัญในเรื่องกฎเกณฑ์และหลักการประพันธ์ ซึ่งเข้าใจว่าเมื่ออ่านหนังสือประถม ก.กา จบแล้ว ผู้ที่สนใจจะศึกษาให้แตกฉานต่อไปก็เรียนรู้จากจินตามณีอีกครั้งหนึ่ง ไม่เพียงแต่ เท่านั้นยังมีผู้เรียบเรียงหนังสือประถม ก.กา หัดอ่านมาใช้เป็นแบบเรียนควบคู่กับประถม ก.กา อีกด้วย ซึ่งนักเรียนได้เรียนหนังสือแบบเรียนทั้งสองนี้ อาจจะอ่านหนังสือไทยได้พอสมควร ฉะนั้นเมื่อพิจารณาในการเรียบเรียงหนังสือแบบเรียน พบว่าหนังสือประถม ก.กา เป็นหนังสือที่มี วิธีการเรียบเรียงพัฒนาขึ้นมา เหมาะกับการเป็นแบบเรียนมากขึ้น คือมีวัตถุประสงค์ที่จะ ฝึกทักษะในการอ่านของเด็กนักเรียนชั้นเริ่มต้น และไม่เน้นถึงกฎเกณฑ์ทางอักษรวิธี

ส่วนหนังสือแบบเรียนที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยใกล้เคียงกัน ก็มีแนวในการเรียบเรียงคล้าย คลึงกัน คือมุ่งที่จะให้แบบฝึกหัดแก่เด็กเริ่มอ่านเพื่อเป็นการฝึกทักษะอย่างมาก เช่นหนังสือ จินตามณี เล่ม 2 ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ประถมจินตามณี เล่ม 2 ส่วนหนังสือประถมมาลา ซึ่งเป็นหนังสือแบบเรียนที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น (ร.3) เช่นเดียวกัน แต่วัตถุประสงค์ในการเรียบเรียงอาจจะต่างไปบ้างเล็กน้อย คือต้องการให้ เป็นหนังสือทบทวนความจำในเรื่องกฎเกณฑ์ของอักษรวิธี จึงกล่าวถึงกฎเกณฑ์มากกว่าฝึก ทักษะในการอ่าน แต่อย่างไรก็ตามก็ยังเห็นวิวัฒนาการของการเรียบเรียงแบบเรียนในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นว่า ผู้เรียบเรียงพยายามหาวิธีการที่จะทำให้การเรียนรู้ของนักเรียนเร็วขึ้น สามารถอ่าน หนังสือได้ในระยะเวลาอันสั้น จึงได้พัฒนารูปแบบของแบบเรียนและวิธีการเรียบเรียง

แบบเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหารทั้ง 6 เล่ม เป็นแบบเรียนที่ใช้ในระยะหัวเลี้ยว หัวต่อของการปรับปรุงการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียน แบบเรียนหลวงทั้ง 6 เล่มนี้ เป็นแบบเรียนที่ เหมาะแก่นักเรียนเริ่มอ่าน คือ มูลบทบรรพกิจ ส่วนเล่มอื่นๆ นั้น เป็นแบบเรียนในระดับที่สูงขึ้น ฉะนั้นในที่นี้จะกล่าวเฉพาะมูลบทบรรพกิจเพียงเล่มเดียว วิธีการเรียบเรียงหนังสือมูลบทบรรพกิจ ได้ใช้วิธีการเรียบเรียงที่พัฒนาขึ้นจากแบบเรียนสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นอีกชั้นตอนหนึ่ง ก็คือ เป็นทั้งแบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทย คือสอนวิธีประสมอักษรโดยเน้นในการฝึกทักษะ และยัง

มีแบบฝึกหัดที่เป็นการนำไปใช้อู่ท้ายบททุกตอน คือนำเรื่องพระไชยสุริยามาเป็นแบบฝึกหัดอ่าน เพื่อฝึกทักษะและเป็นการเสริมประสบการณ์ไปด้วย แนวในการเรียบเรียงมูลบทบรรพกิจนี้ สมบูรณ์อยู่ในตัวของมันเองไม่ต้องมีหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ เช่น ประถม ก.กาหัดอ่าน หรือหนังสือกาพย์สุบินทกุมาร นอกจากนี้ยังเห็นว่าวิธีการดำเนินขั้นตอนของเนื้อหายังเป็นระบบอีกด้วย คือนำเนื้อเรื่องกาพย์พระไชยสุริยามาเป็นสิ่งเร้าให้นักเรียนกระหายที่จะได้เรียนอ่านต่อไป เพื่อความอยากรู้อีกในตอนต่อไปและความสนุกเพลิดเพลินอีกด้วย ศิลปะการเรียบเรียงยังนิยมความเรียงประสมกับคำประพันธ์อยู่ ซึ่งยังเห็นว่าการเรียนรู้คำประพันธ์ก็อ่านได้แต่งได้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้รู้ทางด้านอักษรศาสตร์ของไทย

ครั้นเมื่อตั้งกรมศึกษาธิการ (พ.ศ. 2430) ได้ 2 ปี การศึกษาของไทยใช้ระบบโรงเรียนโดยทั่วไป ฉะนั้นการที่ให้นักเรียนเรียนอ่านหนังสือแบบตามลำดับขั้นตอนอย่างช้า ๆ เพื่อความแม่นยำและแตกฉานนั้นเห็นว่าไม่มีเวลาเพียงพอ เพราะนักเรียนจะต้องเรียนรู้วิทยาการสาขาอื่น ๆ อีกมาก จึงจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแบบเรียนให้เหมาะสม คือนักเรียนใช้เวลาเพียงเล็กน้อยก็อ่านหนังสือได้และให้สามารถอ่านหนังสืออื่น ๆ ได้ ซึ่งเป็นการฝึกฝนความชำนาญไปด้วย จึงประกาศยกเลิกแบบเรียนหลวงมาใช้หนังสือ “แบบเรียนเร็ว” ในปี พ.ศ. 2432 หนังสือแบบเรียนเริ่มอ่านภาษาไทยเล่มนี้ มุ่งฝึกทักษะในการอ่านเบื้องต้นเท่านั้น เพื่อให้นักเรียนจะได้มีเวลาไปศึกษาวิทยาการอื่น ๆ และเป็นการฝึกทักษะการอ่านไปด้วย คือนักเรียนไม่ได้ออกจากโรงเรียนเพราะเรียนจบเหมือนสมัยก่อนหน้านั้น ซึ่งนักเรียนเรียนหนังสือจบมักจะออกจากสำนักเรียน (วัด) ฉะนั้นแบบเรียนจึงมุ่งที่จะให้นักเรียนเรียนรู้อย่างแตกฉาน แม่นยำ จะได้ไม่หลงลืมโดยง่าย แต่แบบเรียนเมื่อเป็นระบบโรงเรียนแล้วนักเรียนยังอยู่ในโรงเรียนอีกนาน ยังมีโอกาสเรียน อ่าน ฝึกทักษะจากตำราวิชาการอื่น ๆ อีก ฉะนั้น แบบเรียนภาษาไทยเบื้องต้นจึงไม่จำเป็นจะต้องเป็นแบบเรียนที่สมบูรณ์แบบเบ็ดเสร็จ เพื่อให้นักเรียนแตกฉานเหมือนกับแบบเรียนสมัยที่ไม่มีโรงเรียน ศิลปะการเรียบเรียงจะเห็นได้ว่าเป็นความเรียงอธิบายและแบบฝึกหัดเท่านั้น

หลังจากนั้นต่อมาก็ยังได้มีการปรับปรุงแบบเรียนสำหรับเริ่มอ่านอีกหลายครั้ง ทุกครั้งก็มีจุดประสงค์ที่จะให้เรียนรู้ในระยะเวลาอันสั้นกว่าเดิม เช่น หนังสือแบบสอนใหม่ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (เร่มิไซ พ.ศ. 2441) ก็ได้แสวงหาวิธีการใหม่ ๆ เช่นการเรียงลำดับการสอน (สอนพยัญชนะ สระ รูปร่างไม่ซับซ้อนกัน) และได้แจงวิธีสอนแต่ละบทแก่ครูอีกด้วย และน่าจะตั้งข้อสังเกตว่าหนังสือแบบเรียนใหม่นี้ พยายามแสวงหาคำต่าง ๆ มาใส่ในหนังสือนี้จะเป็น

คำที่ใช้จริง ๆ ก็คือคำที่มีความหมายด้วย ไม่ได้มุ่งแต่ต้องการสอนการผันเสียงตัวสะกด หรือเสียงวรรณยุกต์โดยมิได้คำนึงว่า เสียงเหล่านั้นเป็นหน่วยคำที่มีความหมายหรือไม่

ครั้น พ.ศ. 2465 ใช้หนังสือแบบเรียนเริ่มอ่าน “แบบหัดอ่านภาษาไทย” ของพระวิภาชน์วิทยาลัย การเรียบเรียงได้พัฒนาไปมาก คือเน้นเรื่องคำและประโยค ไม่นิยมที่จะประสมอักษรที่เรียกว่าแจกลูกหรือการผันเสียง ซึ่งเห็นว่าการที่จะมุ่งแต่ฝึกทักษะในการผันเสียงตัวสะกด หรือผันเสียงวรรณยุกต์นั้นช่วยให้นักเรียนแตกฉาน แม่นยำในการอ่านก็จริง แต่นักเรียนมักจะเบื่อหน่ายเสียก่อน และการเรียนอ่านแบบนั้นนักเรียนจะไม่รู้ความหมายของคำแต่อย่างใด แต่แบบหัดอ่านภาษาไทยนี้ก็ไม่ได้บรรลุเป้าหมายนัก เพราะที่ครูส่วนใหญ่ยังไม่รู้จิตวิทยาการเรียนรู้ จึงไม่สามารถสอนให้นักเรียนอ่านออกเขียนได้ดังแนวการเรียบเรียงของหนังสือเล่มนี้ ฉะนั้นในปี พ.ศ. 2480 ก็มีการเปลี่ยนแปลงแบบเรียนสำหรับอ่านภาษาไทยเป็น “หนังสือแบบเรียนเร็ว” ของหลวงจรุณกิจจิวิฑูร และ นายจำ ฉันทวีไล ซึ่งการเรียนหนังสือฉบับนี้เน้นการประสมอักษร ก่อนข้างจะพัฒนา กล่าวคือแจกลูกไปเพียงเล็กน้อยก็พยายามที่จะสอนเป็นคำ เป็นประโยค เพื่อให้นักเรียนรู้ความหมาย และเป็นการไม่ซ้ำซากนัก โดยเริ่มจากประโยคง่าย ๆ (คือเขียนง่าย แม่ ก.กา) เช่น ป้ากะปู่คู่อู๋ ป้าคูปู่คู่อู๋ เป็นต้น

ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2497 ได้มีการปรับปรุงแบบเรียนใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาแผนใหม่ ที่เชื่อว่าการเรียนรู้โดยทั่วไปนั้น จะเรียนรู้จากส่วนรวมทั้งหมดก่อนแล้วจึงค่อยแยกแยะส่วนละเอียด ฉะนั้นจึงมีการนำทฤษฎีการเรียนรู้มาใช้กับการเรียบเรียงแบบเรียน คือเด็กนักเรียนควรอ่านหนังสือเป็น คำ ๆ ประโยค ไม่ควรเรียนแบบประสมอักษร ฉะนั้นจึงใช้แบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้า (เรณู - ปัญญา) ของนายกี กิรติวิทโยพาร ซึ่งสอนเป็นประโยค และเป็นประโยคที่เด็ก ๆ ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ฉันชื่อปัญญา เธอชื่อเรณู ฉันมีพ่อ ฉันมีแม่ ฉันมีพี่ ฉันมีน้อง จะเห็นว่าเป็นประโยคที่เด็ก ๆ จะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นการเรียนอ่านโดยเป็นคำ เป็นประโยคที่เด็กเข้าใจความหมาย จะสร้างความภูมิใจในการเรียนของเด็กในเชิงจิตวิทยาการเรียนรู้อย่างมาก แต่แบบเรียนชุดนี้ (ไปโรงเรียน ฝนตกแดดออก เทียวทางรถไฟ) ใช้ได้ปีเดียวคือ พ.ศ. 2498 ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากจากผู้ปกครองและหนังสือพิมพ์ ฉะนั้นจึงต้องใช้แบบหัดอ่านภาษาไทย ของพระวิภาชน์วิทยาลัย (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2499) อีกครั้งหนึ่ง และให้ใช้หนังสือชุดบันไดก้าวหน้าเป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ การที่ผู้ปกครองไม่ยอมรับการสอนอ่านเป็นคำ เป็นประโยคนี้ เพราะความเคยชินกับแบบเรียนเก่า ๆ ของไทยที่มุ่งในการแจกตัวอักษรเสมอมา ครั้นเห็นวิธีการเรียบเรียงแบบใหม่นี้ (ชุดบันไดก้าวหน้า) ก็เกิดความวิตกกังวลว่าเด็ก ๆ จะท่องจำเป็นนกแก้วนกขุนทอง แต่ไม่สามารถที่จะแยกแยะตัวพยัญชนะ

ระ วรรณยุกต์ ของคำเหล่านั้นได้ ในสมัยใกล้เคียงกันนั้น ก็ได้มีหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ ออกมาจำนวนมาก เช่น สุตาคาวิ เล่ม 1 – 4 หนังสือแบบสอนอ่านมาตรฐาน เล่ม 1 ของนายยง อิงคเวทย์ หนังสือชุดเสริมประสบการณ์ภาษาไทย ตอนที่ 1 – 2 (เราช่วยกันเราขยันเรียน) ของ กรมวิชาการ ฯลฯ หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือที่ให้โรงเรียนเลือกเรียนเพียงเล่มเดียว คู่กับ หนังสือ “แบบหัดอ่านภาษาไทย” ของพระวิภาชวินโยธาสิทธิ์ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2499 หนังสือ ชุดนี้ใช้เรื่อยมาจนถึง ปี พ.ศ. 2521 กระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศใช้หนังสือ “แบบเรียนภาษาไทย” ชั้นประถมปีที่ 1 เล่ม 1 ของกรมวิชาการ

2) **วิวัฒนาการเรียบเรียงหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์** ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเราไม่ อาจจะบ่งชี้ได้ว่าหนังสือเล่มใดที่ใช้เป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ ซึ่งเข้าใจว่าแต่ละ สำนักเรียน (วัด) คงจะมีใช้สำหรับให้นักเรียนได้ทบทวน เป็นการฝึกทักษะในการอ่าน แต่ก็คงจะเป็นหนังสือวรรณคดีในสมัยนั้น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์และหนังสือ อ่านเพื่อสุนทรีย์อีกด้วย ครั้นสมัยตอนปลายกรุงศรีอยุธยา หนังสือที่เชื่อได้ว่าเป็นหนังสือที่ ใช้อ่านเสริมประสบการณ์ได้แก่ หนังสือกาพย์ เรื่องสุบินทศุมาร หรือสุบินกลอนสวด และคง จะใช้กันอย่างแพร่หลายอันเป็นแบบอย่างในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น จึงนิยมใช้หนังสือสุบิน กลอนสวดสืบต่อมา หนังสือเรื่องสุบินกลอนสวดเป็นเรื่องที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพุทธ ตัวเอก เป็นเด็กและเป็นเรื่องของบุคคลในครอบครัว ซึ่งเนื้อเรื่องเป็นไปตามคตินิยมของคนไทยใน สมัยอดีต ฉะนั้นจึงเหมาะที่จะปลูกฝังแนวคิดเด็ก ๆ ให้สนใจศาสนา และใฝ่ในกุศลธรรม ฉะนั้น หนังสือเรื่องสุบินกลอนสวดจึงแพร่หลายมากในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น ส่วนเรื่องถัดต่อมา คือหนังสือประถม ก.กาหัดอ่าน ซึ่งเป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ที่สำคัญเล่มหนึ่งของ กรุงเทพฯและวิธีเรียบเรียงเป็นกลอนสวดที่ดำเนินตามแม่สะกด อันสอดคล้องกับหนังสือประถม ก.กา จึงเป็นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ที่ใช้คู่กับแบบเรียนเรื่องประถม ก.กา เนื้อหาส่วนใหญ่ เป็นการสอนหลักธรรม จริยธรรมความประพฤติของเด็ก ๆ และสามเณรที่อาศัยอยู่ในวัด รวมทั้ง ได้สอนอาชีพอีกด้วย

หนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ที่สำคัญอีกเล่มหนึ่งในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นได้แก่ กาพย์พระไชยสุริยา ซึ่งสุนทรภู่อุปถัมภ์นั้น ไม่อาจจะสรุปได้ว่าประพันธ์ขึ้นมาจากมุงหมาย ที่จะใช้เป็นแบบเรียนหรือหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ เพราะดำเนินเนื้อเรื่องโดยยึดความ ยากง่ายของคำเป็นเกณฑ์คือ ยึดแม่สะกดตั้งแต่ ก.กา ถึงแม่ เกย ในสมัย ร.5 พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้นำมาเป็นส่วนหนึ่งของแบบเรียน มูลบทบรรพกิจ แต่เป็นส่วนที่เป็น แบบหัดอ่านเพื่อฝึกทักษะ

หลังจากได้ตั้งโรงเรียนมีการเรียนการสอนเป็นระบบ หนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ เปลี่ยนแนวไประยะไกล กล่าวคือไม่นิยมกลอนสวด หรือนิทานกลอนสวด แต่นิยมความเรียงร้อยแก้ว เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการเสริมความรู้รอบตัว เช่น ธรรมชาติศึกษา สังคมศึกษา และวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น รวมทั้งการสอนจริยธรรมอีกด้วย การเรียบเรียงจะแต่งเป็นเรื่องสั้น ๆ จบเป็นตอน ๆ ฉะนั้นหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์แต่ละเล่มจึงมีเรื่องย่อย ๆ รวมอยู่หลายเรื่อง หลายเนื้อหา และหลายสาขาวิชา ก็มี เช่น แบบสอนอ่านของกรมศึกษาธิการ แบบสอนอ่านใหม่เรื่องลูกสัตว์ เป็นต้น จึงสรุปได้ว่าหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์สมัยมีโรงเรียนนี้เน้นเนื้อหามากกว่าความเพลิดเพลิน และปลูกฝังคตินิยมตามแบบสังคมอดีต แต่กลับพยายามที่จะส่งเสริมให้นักเรียน ได้รับความรู้รอบตัว เข้าใจเรื่องของสัตว์ อาชีพ และสภาพสังคมที่อยู่รอบตัวนักเรียน และขยาย วงกว้างออกไป ในหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์ เล่ม 2 และเล่ม 3 การปลูกฝังจริยธรรมแก่ เด็กนักเรียนในหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์มีจำนวนน้อยลงมาก ที่สำคัญได้แก่ แบบสอน อ่านธรรมจริยา นิทานสุภาพ และนิทานอีสป แต่หนังสือเหล่านี้ก็ไม่ได้ได้รับความส่งเสริมมากนัก มีหนังสืออ่านธรรมจริยาเล่มเดียวที่ใช้อยู่ในโรงเรียนระยะเวลายาวนานกว่าเล่มอื่น ๆ

ครั้นในปัจจุบันหนังสืออ่านเสริมประสบการณ์มีมากขึ้น ดังปรากฏอยู่นั้น

3) **วิวัฒนาการหนังสืออ่านวรรณคดี** หนังสืออ่านวรรณคดีนั้นเป็นหนังสือที่ใช้ใน โรงเรียนเพื่อให้นักเรียนเข้าถึงและทราบซึ่งในวรรณคดีปี ฉะนั้นจึงใช้เป็นแบบเรียนในระดับ สูงกว่าเล็กน้อย คือนับตั้งแต่ ป. 3 เป็นต้นไป จนถึงระดับเตรียมอุดมศึกษา

หนังสืออ่านวรรณคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น คงจะไม่กำหนดแน่นอนและนักเรียน ที่ใฝ่ใจในการศึกษาเล่าเรียนจริง ๆ เท่านั้นจะได้อ่านวรรณคดีที่ยาก ๆ ส่วนนักเรียนทั่วไปคงไม่ได้ จัดให้อ่านเพียงแต่เรียนบางส่วนของหนังสือจินตามณีเท่านั้น และนักเรียนส่วนใหญ่ในสมัยนั้น คงเรียนไปได้ระยะหนึ่งก็ออกไปประกอบอาชีพส่วนตัว ครั้นต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ตอนต้นก็ยังไม่อาจสรุปได้ว่าใช้หนังสือวรรณคดีเรื่องใดให้อ่าน นอกจากหนังสือเสริมประสบการณ์ ที่กล่าวแล้วนั้น ซึ่งก็มีลักษณะจัดเป็นหนังสืออ่านวรรณคดีได้อีกส่วนหนึ่ง แต่ก็อาจจะสันนิษฐาน ได้ว่าผู้ที่ใฝ่ใจในการศึกษาเล่าเรียน อาจจะได้อ่านหนังสือวรรณคดีอื่น ๆ อีก ฉะนั้นหนังสือ อ่านวรรณคดีที่พอจะกำหนดได้แน่นอน คือสมัยที่มีโรงเรียนเป็นระบบแล้ว และกระทรวงธรรมการ ได้พิมพ์หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เพื่อจะใช้ในโรงเรียน เช่น เรื่องสังข์ทอง เรื่องรวมเกียรติ (บางตอน) เรื่องพระอภัยมณี เรื่องนิราศนรินทร์ เรื่องอิเหนา ลิลิตตะเลงพ่าย และมหาเวสสันดรชาดก ฯลฯ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดหนังสืออ่านวรรณคดีในโรงเรียนนั้นจะตัดมาเป็นตอน ๆ ซึ่งมีความยาวสำหรับเรียนในชั้นหนึ่ง ๆ และเทียบหาความยากง่ายของภาษา นัยสัญลักษณ์ และ

เนื้อหาว่าเหมาะสมกับเด็กระดับชั้นใด ก็กำหนดให้เป็นแบบเรียนในชั้นนั้น ๆ ครั้น ปี พ.ศ. 2499 กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการดำเนินการปรับปรุงหนังสืออ่านภาษาไทยขึ้น คณะกรรมการเห็นว่าการเรียนหนังสือวรรณคดีเรื่องหนึ่งเรื่องใดหรือตอนหนึ่งตอนใดเพียงเรื่องเดียว ตอนเดียว โดยตลอด ทำให้นักเรียนเบื่อหน่าย เช่น เรียนร่ายยาวพระมหาเวสสันดร ทั้ง 13 กัณฑ์ หรือ ลิลิตตะเลงพ่ายจบเรื่อง คณะกรรมการดำเนินการปรับปรุงแบบเรียนอ่านภาษาไทยจึงคัดเลือก ตัดตอน จากหลายเรื่อง หลายรูปแบบ และหลายรส รวมทั้งหลายยุคสมัย หลายกวีอีกด้วย และนำมาพิมพ์รวมไว้ในเล่มเดียวกัน โดยพิจารณาจากเนื้อหา รูปแบบของฉันทลักษณ์ว่าเหมาะสมกับชั้นใด ก็นำมาพิมพ์รวมไว้ในเล่มเดียวกันเป็นแบบชุมนุมวรรณคดี ในการปรับปรุงหนังสืออ่านภาษาไทยครั้งนี้ คณะกรรมการไม่เพียงแต่ตัดตอน ก็คัดเลือกวรรณคดีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังให้รายละเอียดต่าง ๆ อันเป็นความรู้เกี่ยวเนื่องด้วยวรรณคดีนั้นโดยตรง เพื่อให้ตรงกับ ความมุ่งหมายของหลักสูตรที่มีวัตถุประสงค์ให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางในเรื่องราวที่เกี่ยวกับ วรรณคดีไทย ให้รู้จักวรรณคดีหลาย ๆ แบบ หลาย ๆ ยุคสมัย และหลาย ๆ กวี และหลักสูตร มิได้มุ่งให้นักเรียนรับรู้จากครูแต่เพียงอย่างเดียว แต่มุ่งที่จะให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถ ค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งอื่นด้วย ดังปรากฏในคำนำชี้แจงของคณะกรรมการฯ ในหนังสือ แบบเรียนวรรณคดีไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ว่า “หนังสือแบบเรียนวรรณคดีไทยสำหรับชั้น เตรียมอุดมศึกษา นี้ คณะกรรมการได้จัดทำเพื่อให้สะดวกทั้งแก่ครูและนักเรียน โดยจัดทำคำอธิบายโดยละเอียด และกำหนดกิจกรรมไว้พอเป็นแนวทางท้ายเรื่องทุกเรื่อง ขอชี้แจงว่ากิจกรรม ที่กำหนดไว้นั้นครูพึงเลือกใช้ตามควร ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติทุกข้อ หรืออาจจะพลิกแพลงให้ กิจกรรมอย่างอื่นนอกเหนือจากที่เสนอแนะไว้ก็ได้ คณะกรรมการมั่นใจว่าแบบเรียนวรรณคดีไทย สำหรับเตรียมอุดมศึกษานี้ง่าย และสะดวกแก่การสอนการเรียน นักเรียนสามารถอ่านตามลำพัง ได้หลายเรื่อง เป็นการช่วยให้เรียนทันตามหลักสูตร”

ฉะนั้นจึงพบว่าหนังสืออ่านวรรณคดีไทยระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จนถึงระดับเตรียม-อุดมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา จึงมีรูปแบบวรรณคดีหลายรส หลายแบบ หลายยุคสมัย และหลายกวี ซึ่งเป็นลักษณะชุมนุมวรรณคดี แต่อย่างไรก็ตามเด็กนักเรียนสามารถเข้าใจลักษณะ รูปแบบและเนื้อหาของวรรณคดีไทยอย่างกว้างขวาง อันเป็นส่วนที่จะชักนำให้นักเรียนได้สนใจศึกษาค้นคว้าหรือแสวงหาความรู้อื่น ๆ ด้วยตนเอง หรือไปอ่านต่อตอนที่ตนสนใจในส่วนอื่น ๆ อีก